

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

ЦІКАВЕ ПРИРОДОЗНАВСТВО

ЦАРСТВО СВІЙСЬКИХ ТВАРИН

Тернопіль
Навчальна книга – Богдан

УДК 5(07)
ББК 74.262.0(я92)
К49

Серія "Цікаве природознавство" заснована в 2009 році

Клід І.О.

К 49 Царство свійських тварин / І.О. Клід. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2018. — 160 с. — (Цікаве природознавство).

ISBN 978-966-10-0838-9 (серія)

ISBN 978-966-10-3471-5

Пропонований посібник містить ретельно дібрані цікаві відомості, а також народні прикмети, прислів'я, загадки, казки, байки, вірші про свійських тварин, яких люди розводять і використовують у своєму господарстві. Зміст книги доповнюють завдання для кмітливих: кросворди, ребуси, різні задачі.

Для учнів молодших класів, учителів, вихователів дитячих садків.

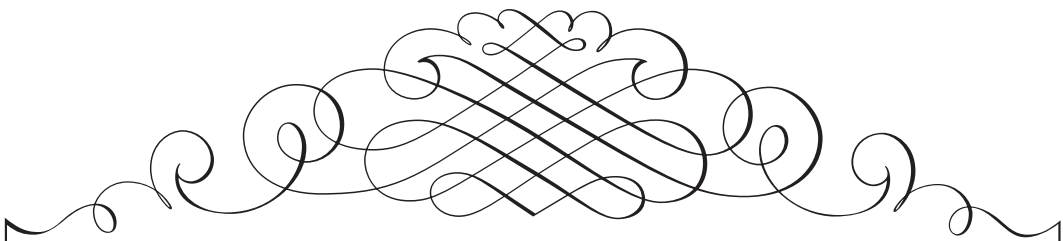
УДК 5(07)

ББК 74.262.0(я92)

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора та видавництва.*

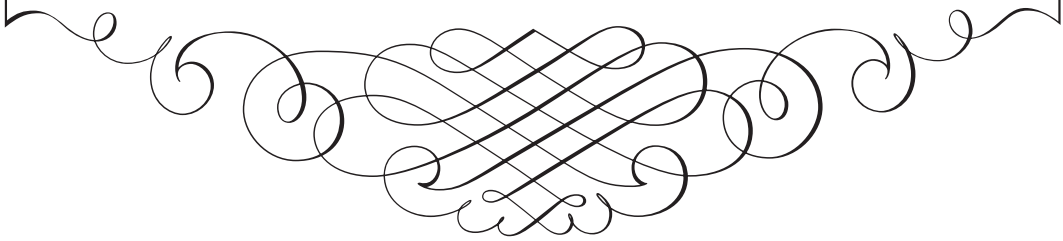
ISBN 978-966-10-0838-9 (серія)
ISBN 978-966-10-3471-5

© Навчальна книга – Богдан, 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	4
СТАТТІ ТА ОПОВІДАННЯ	5
КАЗКИ, ПЕРЕКАЗИ, ЛЕГЕНДИ	65
НАРОДНІ ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ	85
ЗАГАДКИ	88
ШВИДКОМОВКИ	92
ЛІЧИЛКИ	95
ВІРШІ	99
НАРОДНІ ІГРИ	105
КРОСВОРДИ	111
УМІЛІ РУКИ	113
ЦІКАВИНКИ ТА НОВИНКИ	116
ЦІКАВІ ЗАВДАННЯ	123
ВИСТАВКА СВІЙСЬКИХ ТВАРИН	138
ВІДПОВІДІ НА КРОСВОРДИ	156
ВІДПОВІДІ ДО ЗАГАДОК	157
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	158

ВСТУП

Ця книжечка про домашніх тварин, тобто про тварин, які живуть поряд з людиною вже дуже давно — декілька тисяч років. З давніх-давен наші предки їх приручили, і вони стали людям надійними помічниками і друзями. Домашні тварини дають молоко і яйця, м'ясо і шерсть, мед, пух і навіть шовк. Вони перевозять вантажі, охороняють оселю, допомагають обробляти землю, виконують багато робіт і дарують радість спілкування.

Тому хочу запросити тебе у мандрівку сторінками цієї книги. Вона містить короткі розповіді про домашніх тварин нашого краю, їхнє походження і роль в житті людини, а також багато казок, легенд, байок, віршів, загадок, скоромовок, лічилок.

Якщо ти захочеш дізнатися більше про цих тварин, попроси дорослих допомогти тобі знайти потрібну інформацію.

Отож, рушаймо!

**СТАТТІ ТА
ОПОВІДАННЯ**

СОБАКА

Першою твариною, яку приручила людина, був собака. Він охоче взявся допомагати їй на полюванні, захищав від хижих звірів, стеріг житло, став людині найвірнішим другом.

Собака — це потомок давно прирученого людиною вовка, проте й досі у нього залишилися деякі поведки дикого прародича. Вовк, перед тим як лягти, влітку приминає траву, а зимою утоптує сніг. Собака теж не зразу вкладається спати: навіть у кімнаті на килимі він спочатку покрутиться на місці, ніби притоптуючи траву, а тоді вже лягає.

Вівчарка, зокрема німецька, зовнішнім виглядом дуже схожа на вовка: у неї така ж витягнута морда і стирчать угору вуха. Такі рухливі органи слуху легко вловлюють не тільки гучні звуки, а й тихі шуми.

Зуби у собак вовчі — спереду в ротовій порожнині розміщені невеликі різці, далі стирчать дуже довгі й гострі ікла. Ще глибше сидять кутні зуби — з гострими горбочками і краями. Такі зуби характерні для всіх хижаків — лисиць, левів, тигрів. Вони придатні для розгризання і розривання здобичі на шматки і незручні для пережовування їжі. Для прикладу — собака не жує кусок м'яса, а зазвичай іклами рве його на шматки, які одразу ж ковтає. Зубами охоче роздрібнює кістки.

Ще однією характерною рисою подібності собаки до хижих звірів є його поведінка на полюванні. Мисливські собаки, наприклад, як і вовки, не зачаюються, не підстерігають звіра, а біжать за ним навздогін.

Собак багато чому можна навчити. Як і у вовка, у них тонкий слух. Їх привчають по запаху висліджувати птахів і звірів. Собаки-шукачі допомагають прикордонникам охороняти кордони, митникам — відшукувати наркотики та контрабанду, міліціонерам — виявляти і затримувати злочинців. У війну собаки-санітари знаходять поранених на полі бою і приносять перев'язувальні матеріали та ліки. Собак також навчали підривати танки і бронемашини. В районах далекої Півночі цих тварин використовують для їзди, впрягаючи їх у легкі довгі сани.

Собака зникає не до місця, де він живе, а до свого господаря: навіть через кілька років чотирилапий пізнає свого господаря, кидається до нього, радісно скаривчить, лиже йому руки.

Собака — друг людини.

Люди вивели багато порід собак. Крім вівчарок, про яку вже згадували, ще є лайки, такси, бульдоги, хорти та багато інших.

Лайка — досить великий, дужий і красивий пес. Тіло його вкрите густою довгою шерстю, вуха стирчать, хвіст пухнастий. Цю породу здебільшого розводять у північних районах. Мисливці беруть лайок із собою на полювання. Їх запрягають у сани-нарти, перевозять на них вантажі.

Такса — невеликий собака. Тіло у нього довге, вузьке, ноги короткі, кігті на них міцні, шерсть гладенька, вуха великі і звислі. Такси допомагають мисливцям знаходити нори звірів і виганяти їх звідти, також уміють добре ловити щурів.

Бульдоги — злі, дужі собаки. Морда в них широка, коротка, вуха невеликі, шерсть гладенька. Бульдоги — гарні сторожі.

Хорти дуже швидко бігають. Тіло у них довге, вузьке, морда теж вузька, ноги тонкі і високі. Це мисливські собаки, вони так швидко бігають, що навіть зайці не можуть втекти від них.

ВОЛОХАНЬ

У нас ніколи не було Волоханя. Були всякі собаки, але Волоханя не було. У нас був Рябко. Або — Рябчик. Він любив кусати себе за хвоста, за лапу і сміятись. Я казав Рябчикові:

— Дожени!

І Рябчик гнався.

Одного разу ми з татком поїхали по рибу. Була ніч. Тато настелив у човен кожухів і сів за весла.

Я сказав татові:

— А Рябчик?

Тато сказав:

— Візьмем і Рябчика.

І ось ми з Рябчиком лежимо на кожухах, ще й кожухом укриваємось. Тато веслує, ніч пливе, пливе очерет, а Рябчик дихає... Так ми й заснули...

Проснулись ми на сході сонця. Кожух у росі, річка в тумані. Згори від села біжать гуси. Біжать, аж летять. І падають на воду. А за ними котить маленький собачка і гавкає тоненьким голосом.

Це був Волохань.

Тато взяв його у човен. Волохань і Рябчик понюхали один одного і полягали під кожухом.

Микола Вінграновський

У РОЗКИ БУЛИ ЦУЦЕНЯТА

У Розки були цуценята у дворі, на сіні. Розка пішла. Діти прийшли і взяли цуценя й віднесли на піч. Розка прийшла, не знайшла цуценяти і вила. Потім знайшла цуценя і вила біля печі. Діти зняли цуценя і дали Розці, і Розка віднесла цуценя в зубах на місце.

Лев Толстой

БУДКИ ДЛЯ ЦУЦЕНЯТ

Михайликові та Василькові дідусь-сусід подарував по цуценятку і сказав:

— Дивіться, не кривдіть їх! Вчасно годуйте та побудуйте їм будиночки.

Хлопчики зробили так, як говорив дідусь. Через деякий час дідусь пішов подивитись, як живуть у хлопців цуценята...

— А чому в тебе Михайлику, така погана будка вийшла? Невже кращої зробити не міг? — запитав дідусь.

— Міг, дідусю. Та мені заважало цуценя.

— А як же воно тобі заважало?

— Гавкало! — сказав Михайлик. Пішов дідусь до Василька.

— Ой, яка в тебе гарненька будочка! Лялечка та й годі! — зрадів дідусь. — Це ти сам зробив?

— Ні, дідусю, мені допомагало цуценя.

— А як же воно тобі допомагало?

— Та гавкало! — сказав Василько.

Микола Колесніков

ЯК ТОМКА НАВЧИВСЯ ПЛАВАТИ

Ми пішли гуляти і взяли з собою Томку. Посадили його в портфель, щоб він не стомився.

Прийшли до озера, посідали на березі й стали кидати камінці у воду — хто далі кине. А портфель із Томкою на траві поклали. От він виліз із портфеля, побачив, як камінець плюснувся у воду, і побіг його діставати.

Біжить Томка піщаним бережком, клишоногий, незграбний, ноги в нього так і загрузають в пісок. Дійшов до води, сунув лапи у воду й на нас озирається. — Іди, Томко, іди! — кричимо. — Діставай швидше!

Поліз Томка у воду. Спочатку по черевце зайшов, потім по шию, а потім увесь упірнув. Тільки хвіст-обрубочок стирчить над водою. Пововтузився, пововтузився та раптом як вистрибне й ну кахикати, чхати та пирхати. Мабуть, він у воді дихати схотів, от вода й попала йому до рота та до носа.

Ми ще один камінчик кинули в воду, але на цей раз Томка вже не поліз — боїться. Тут ми взяли м'ячик і кинули його в озеро. Томка любив гратися з м'ячиком, це була його улюблена цяцька. Плюснувся м'ячик у воду, покрутився та спинився. Лежить на воді, як на рівній підлозі, не тоне.

Пізнав Томка свою улюблену цяцьку і не стерпів — побіг стрімголов у воду. Біжить, повискує. От спочатку по черевце зайшов, потім по шию, потім і весь поринув. А мордочку тепер вже вгору задирає, щоб вода в ніс не попала.

Ішов, ішов та так і поплив. Доплив до м'ячика, хап його в зуби та назад до нас! Отак він і навчився плавати.

Євген Чарушин

КМІТЛИВА ДАНКА

Славко знайшов на вулиці щеня. Було воно худе тонконоге, з довгим хвостом, що закручувався бубликом та з великими зляканими очима.

— А що то за приبلуда? — спитала мати невдоволено. — І де ти їх підбираєш: то кошенят, а то цуценят. Ще якоїсь хвороби занесеш у дім.

Аби не муляти матері очей, хлопчик пішов до ставка, собачку взяв із собою. Накупавшись, довго збивав у повітці дощечки — лагодив будку для свого чотириноного друга.

За вечерею Славко, ніби між іншим, сказав:

— Тепер у нас є Данка...

— Ти вже й ім'я придумав, — зиркнула на нього мати, хлопчик зрозумів: ще не пересердилася. — Цілий день зі щеням бігаєш, а кури он геть грядки порозгрібали, — виказувала мати. — Повечеряєш і одведи його світ за очі, щоб не плуталося мені у дворі!

Славкові страх як не хотілося розлучатись із цуценям, але ж і матері не можна не послухатися... А воно ж таке бідолашне, таке беззахисне...

Хлопчик вийшов на подвір'я. Прозорі літні сутінки огортали село. Данка сиділа під призьбою, а коли побачила Славка, заметляла хвостом і тихесенько заскавучала, немовби запитувала: то як, умовив маму!

Славко поділився з нею своєю котлетою і рушив до повітки. Завдавши на плечі будку, прицмокнув до собачки:

— Ходімо.

Данка охоче побігла за ним. У кінці городу, під самим тином, Славко влаштував їй нічліг. «Тут, можна вважати, вже нічия територія, — міркував він. — Скажу мамі, що Данка живе не в нас. Чого ж тоді сердитися?»

Якусь мить він постояв, роззираючись навсібіч. «А що, — думав собі хлопчик, — тут можна облаштувати непоганий спостережний пункт: звідси добре видно, де кури заходять у шкоду...»

А Славкова мама тим часом забула про ту пригоду. Лише коли син зникав із двору, кидала йому навздогін:

— Пильнуй, щоб кури грядок не нівечили!

...Хлопчик вирішив зробити з Данки справжнього сторожа. Він навмисне ждав, поки гребенястий півень приведе на грядки своїх курочок. О, тут вони з Данкою розпочинали гонитву! «Кир-кир! Куд-куди!» — наполохані зозулясті розліталися галасвіта.

Якось у самий розпал «уроку» нагодилася мати.

— Лишенько мені! — Та ж ви потопчете всю городину!.. Славко з Данкою чкурнули в шелюги*. А коли хлопчик прийшов додому, мати рішуче зажадала:

— Щоб я більше тих концертів не бачила. Чув?

Авжеж, як не чути. Одначе Славко мав надію: коли Данка навчиться сторожувати по-справжньому, мама перестане гніватися на нього.

Але настав вересень, і хлопчик пішов до школи.

— Ти за мною не біжи, я там буду довго, — вмовляв він собачку.

А та зазірала йому у вічі великими розумними очима.

— Посторожуй, а я після уроків із тобою пограюся. Але того дня з'ясувалося, що Славко даремно вболівав за свою улюбленицю. Не встигла мати кишнути на курей, коли ті пішли у помідори, звідки й не візьмись — Данка. Вона ніби тільки того й ждала: стрімголов, голосно гавкаючи, кинулася на город. Тієї ж миті курей звідти наче вітром здуло.

— Ну й дива! — засміялася мати. — Таке мале, а, гляди ж, тямуще...

Вона винесла Данці мисочку з їжею, поставила перед нею привмляючи:

— Нумо, пригощайся. — Ти свій хліб заробляєш чесно...

Марина Слов'янова

ЮРАСЬ І ПУШОК

Юрася і Пушка водою не розіллеш. А розлучаються вони тільки, як настає ніч, коли треба йти спати.

Пошлють, бувало, Юрася до магазину по хліб, а Пушок за ним — хвостиком. І кроку не відстає. Юрась частує його то свіжим хлібцем, то грудочкою цукру.

А як пасе Юрась гусей на лузі, то Пушок пильнує, щоб вони в чиєсь поле не закрадалися. Тільки гусачисько ступить крок до проса, Пушок забіжить наперед і «гав-гав-гав!» на нього.

— Молодець Пушок! — хвалить Юрась. — Гарний з тебе сторож.

---

* Шелюги — зарості верби гостролистої.

Аж якось-то Юрась із Пушком проходили повз баштан. Динь там — у очах рябіє. У Юрася від тих динь аж слина потекла.

— Слухай-но, Пушок, — каже Юрась. — Ти отут постій, щоб ніхто не надійшов, а я вирву одну диньку і зразу ж назад...

Пушок крутнув хвостиком і сів на задні лапи. Та тільки-но Юрась почав підкрадатись до динь, як Пушок забіг йому наперед і голосно, на весь баштан, загавкав.

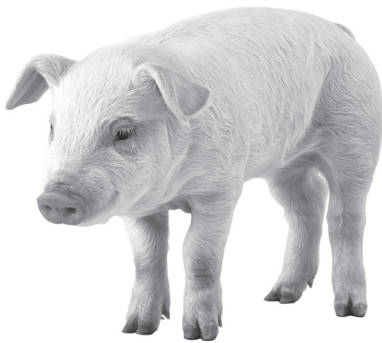
— Чого ти? Замовчи! — розгублено закліпав очима Юрась. — Це ж я! Хіба не бачиш?...

А Пушок своєї: «Гав!Гав!Гав!»

Юрась прожогом з баштана... А за ним Пушок — хвостиком.

Андрій Бондарчук

СВІЙСЬКА СВИНЯ

Прародичами свійських свиней є європейська та азіатська дикі свині, що трапляються і тепер у Північній Африці, Західній Європі та Азії.

Свиня після собаки була другою твариною, яку приручила людина, і стала однією з основних і найпоширеніших свійських тварин.

Свійські свині успадкували багато звичок від своїх диких предків. Шкіра у них товста, як і в диких кабанів, вкрита рідкою щетиною, чималий шар жиру захищає тіло від холоду.

Ноги у свині короткі і слабкі. Голова велика й має вигляд клина. Витягнута частина голови називається рилом. Рило закінчується твердим кружечком — п'ятачком. Цим п'ятачком дика свиня, шукаючи їжу, завжди риється в землі. Свійські свині, як і їхні дикі родичі, при нагоді лізуть у калюжі й лягають у багнюку. Так вони охолоджують своє тіло в спеку. Коли багно на шкірі висихає, свині труться боками об тверді предмети. Разом із сухим багном видаляються паразити, які бувають на шкірі.

Живиться свиня різною їжею: рослинною (корінням рослин, їх листям, плодами) і твариною (жуками, черв'яками, мишами). Свійську свиню годують вареною картоплею, кукурудзою, подрібненим

зерном, коренеплодами, жолудями, харчовими відходами тощо. Одним словом, це всеїдна тварина.

У свійської свині м'ясо смачніше, ніж у дикої. Свійські свині швидше ростуть. З їхньої шкіри шиють взуття, зі щетини роблять щітки.

Двічі на рік свиня народжує по 8—12, а іноді й більше поросят. Маллята народжуються зрячими. Маса їх тіла близько 1,2 кг. Перших два місяці поросята живляться молоком матері і знаходяться з нею в одній клітці. Відлучують поросят ссати молоко поступово. Їх помішають в окрему клітку і підпускають до матері першого дня п'ять разів, другого — чотири і, нарешті, один раз. Після цього годують поживними сумішами, які наполовину складаються зі знежиреного коров'ячого молока. Пізніше потомство переводять на звичайну для свиней їжу. При доброму догляді поросята до четвертого місяця життя досягають 40—50 кг, а при сучасних технологіях утримання свиней — і до 100 кг.

М'ясо та сало — основні види продукції, що одержують від свиней. Із м'яса і сала виготовляють різноманітні продукти: бекон, шинку, корейку, грудинку, різноманітні ковбаси. Солона і копчена свинина витримує тривале зберігання, не втрачаючи харчових і смакових властивостей

РОЗПОВІМ ВАМ ПРИПОВІДКУ ПРО ЧЕРВОНУ Й БІЛУ КВІТКУ

Прибіг я до мами та й кажу:

— Розкажи мені приповідку про червону й білу квітку!

— Розповім приповідку про червону й білу квітку, — каже мама, — принеси мені горнятко молока.

Побіг я до корови та й кажу:

— Корівко, корівко, дай мені молочка для мами!

— Дам тобі молочка для мами, — каже коровка, — але принеси мені трохи свіжого сіна!

Побіг я на луку та й кажу:

— Луко, луко, дай мені свіжого сіна для корови!

— Дам тобі свіжого сіна для корови, — каже лука, — але принеси мені гостру косу!

Побіг я до косаря та й кажу:

— Косарю, косарю, дай мені гостру косу накосити сіна!
— Дам тобі гостру косу накосити сіна, — каже косар, — але при-
неси мені кусок сала!
Побіг я до поросяти та й кажу:
— Порося, поросю, дай мені кусок сала для косаря!
— Дам тобі кусок сала для косаря, — каже поросю, — але принеси
мені мішок жолудів!
Побіг я до дуба та й кажу:
— Дубе, дубе, дай мені мішок жолудів для поросяти!
— Дам тобі мішок жолудів для поросяти, — каже дуб, — але при-
неси мені свіжого вітру!
Побіг я до гори та й кажу:
— Горо, горо, дай мені свіжого вітру для дуба!
Гора дала вітру для дуба, дуб дав жолудів для поросяти, поросю
дало сала для косаря, косар дав косу для луки, лука дала сіна для ко-
рови, корова дала молока для мами, — а мама... розповіла мені при-
повідку про червону й білу квітку.

Юрій Бача

КІНЬ

Свійські коні походять від диких коней. Людина приручила цих тварин близько 5-6 тисяч років тому. У той час вони були дуже поширені на землі. Дикі коні привернули увагу людини великими розмірами тіла, силою, витривалістю, швидкістю пересування. Приручених коней використовували для перевезення вантажів, для верхової їзди. Пізніше з їх допомогою почали обробляти землю.

Коні — великі стрункі і красиві тварини. Їх тіло вкрите короткою гладенькою шерстю. Довге волосся є лише на голові, шиї та хвості. На голові воно утворює чубок, а на шиї — гриву. Тулуб коня високо піднятий над землею. Його довгі тонкі, але міцні мускулисті ноги мають по одному пальцю. Зовні кожен палець покритий міцним роговим чохлом — копитом. Тому коні належать до непарнокопитних тварин. У коня вуха стирчать угору і дуже рухливі, ними він добре чує.